

ADALÉKOK A MISKOLCI HERMAN OTTÓ MÚZEUM ELSŐ ÉVTIZEDEINEK TÖRTÉNETÉHEZ

VOIT KRISZTINA

A 19. század utolsó évtizedei meghatározó szerepet játszanak a magyar művelődés történetében. A hazai gazdasági és polgári fejlődés tevékeny hazafisággal és tetterővel karöltve egy igen gazdag öntevékeny egyleti mozgalmat indított meg. Ezek az egyletek, társulatok egyaránt irányultak a társas élet kereteinek, színtereinek megteremtésére és a tudományos érdeklődés minden ágára.

A tudományos egyesületek legtöbbször a helyi értelmiségiekből verbuválódtak: középiskolai tanárokból, hivatalnokokból, néha különös érzékenységgű főúri pártfogókból, vármegyei, városi előkelőségekből, egyházi méltóságokból és nem utolsósorban tehetősebb polgárokból. Figyelmük és tenniakarásuk kiterjedt a természettudományok területére is, azonban a szépirodalom sokszínű művelése és ápolása mellett a magyar történelmi múlt megismerése, emlékanyagának feltárása bizonyult a legnépszerűbbnek. És gyűjteni kezdtek lázas igyekezettel mindent: ritka ásványt, népdalt és népmesét, növényt és preparált csodás állatot, medvét és bogarat, pruszlikot és pásztorbotot, szőttest és brokátot; megunt és megbecsült régi tárgyakat, képet és szobrot; és mindent, amit a föld magából kivetett, kőbaltát és csontot, csorba cserepet és követ; mindazt, ami ősi és ami magában hordozza a misztikus múlt leheletét. Bizonyosan a buzgó dilettáns, olykor kártékony műkedvelő is sok volt a módszeresen kutató múltat igézők között, mégis ők rakták le jelenlegi közgyűjteményeink alapjait. A szó szoros értelmében alapok lerakásáról beszélhetünk, hiszen hamarosan elkezdene épülni, formálódni azok az építmények, amelyek majd ezeket a gyűjtőszennvedélyen nyugvó tárgye gyűtteseket méltó keretben kívánják a nagyközönség és a tudományos világ számára hozzáférhetővé tenni.

Borsod vármegye törvényhatósága és Miskolc városa méltán vélhette úgy, hogy ebből a sereglésből nem lehet kimaradni: 1899-ben megalapította a Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeumi-Egyletet. Példában nem volt hiány: körben a Felvidéken, az Alföldön, Erdélyben – és természetesen a Dunántúlon is – működtek nagy múltú intézmények, így Aradon (Kölcsy-egyesület), Kassán (Felsőmagyarországi Múzeum-egylet), Kolozsvárott (Erdélyi Múzeum-egylet), Nagyváradon (Biharmegyei Történelmi és Régészeti Társulat), Temesváron (Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Egylet), Turócszentmártonban (Múzeumi Tót Társaság), Zomborban (Bács-bodroghmegyei Régészeti és Történelmi Egylet), Déván (Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat), Nyíregyházán (Szabolcsmegyei Régészeti Társulat), Esztergomban (Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat), Gyulán (Békésmegyei Régészeti és Művelődéstörténeti Egyesület), Gyulafehérváron (Alsó-fehérmegyei Történelmi és Régészeti Társaság), Sopronban (Megyei és Városi Múzeum-egylet), Szabadkán (Múzeumegyesület), Szentesen (Csongrádmegyei Régészeti és Történelmi Társulat), Szombathelyen (Vas megyei Régészeti Egylet), Tiszafüreden (Múzeum- és Könyvtáregylet), Trencsénben (Trencsénmegyei Természettudományi Egylet), Pozsonyban (Orvos-Természettudományi Egyesület), Szekszárdon (Tolnamegyei Régészeti és Múzeumi Társulat). Mellettük szá-

mos önálló múzeum, városi és közkönyvtár, valamint számos olyan egyházi és magángyűjtemény működött, amelyeket a főfelügyelőség megalakulása után közvetlenül regisztráltak és e szakmai értékelésüket elvégezték.¹

Valószínűnek látszik, hogy a miskolci egyesület megalapításának időszerűségét a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének 1898 végén történt megalakulása nagyon erősen befolyásolhatta, hiszen egy olyan szervezet jött ekkor létre, amelynek legfontosabb feladatai közé tartozott az egyes gyűjtemények működésének segítése mind anyagi, mind szakmai, tudományos értelemben. Mellette a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa a közművelődés ügyének előmozdítását és benne – részben eszközként szolgáló – közkönyvtárak alapítását, támogatását tartotta céljának. E két egymást kiegészítő és szervesen összetartozó, de önálló költségvetéssel és apparátussal működő szervezet, az egységes állami irányítás eszköze is volt a kulturális javak és mozgalmak partalan, szétfolyó és fel-fellobbanó, majd szétszóródó kezdeményezéseinek egységes mederbe való tereléséért; az értékek védelmét és a szép tenniakarások tüztét tovább erősítve, egy tudatos jövő építése szellemében.

Valószínűnek látszik azonban az is, hogy nemcsak a sürgető példák és a „segítő kézben” való bizodalom indokolja az alapítást: Miskolc városában több olyan kisebb gyűjteményt tartottak nyilván, amelyek megérték a nyilvánosságra. Így külön ki kell emelnünk az Ev. Ref. Főgimnázium, a Kir. Kath. Gimnázium és a Tiszáninneni Ev. Ref. Egyházkerület felsőbb leányiskolájának régiség- és természetrajzi gyűjteményét. Mellettük természetesen számos oktatási intézmény – a kor követelményeinek megfelelően – rendelkezett több ezres könyvtárral (tanári és ifjúsági). 1886-ban keletkezett az Áll. felső kereskedelmi iskola könyvtára, 1875-ben az Áll. polgári fiúiskola könyvtára, 1872-ben az Ev. ref. egyházkerület felső kaszinó könyvtára (keletkezett 1894-ben). A legjelentősebb könyvtári gyűjtemény, amely 1817-ban jött létre és nyilvános volt, 1899-ben 9656 kötettel és számos ritkasággal rendelkezett.²

Miskolc városa az alapítástól kezdve igen tevékenyen sietett az Egyesület segítségére. Az elnöki széket maga a polgármester, Soltész Nagy Kálmán foglalta el és bizonyára nem kis szerepe lehetett abban, hogy a város megszerezte a régi kiállításra is alkalmas termet, majd újabb két szobát bocsátott az Egyesület rendelkezésére. A vármegye sem maradt tétlen és egy fegyvergyűjtemény megvásárlásával vette ki részét a gyűjtemény megalapozásában. Alig egy esztendő múltán már jelentős sikereket könyvelhettek el. Wosinszky Mór 1901 őszén tett felügyelői körútja során Miskolcot is felkereste és az Egyesület eredményeit igen nagyra értékelte.

Wosinszky általában igen kritikusan szemlélte az egyes vidéki múzeumok munkáját és kemény ítéleteit nem rejtette véka alá. Ezúttal is elégedetlen volt Poprád és Felka múzeumainak állapotával, segélyezésre pedig teljesen alkalmatlannak ítélte őket. Miskolcra Kassán át érkezett, ahol megtekintette a „külsőleg díszes de belül nagyon célszerűtlen új múzeumot”. A régi gyűjtemény rendezetlensége sem derítette jobb kedvre. Ilyen előzmények után jelenti: „A miskolci múzeum kellemesen lepott meg, egy éves fennállása alatt egybegyűjtött eredményével. A város tulajdonába átmert régi evangélikus iskola épületében két szoba és egy nagy terem áll eddig a múzeum rendelkezésére s most újra két szobát kaptak az emeleten. A régészeti osztály most egy teremben s egy szobában van elhelyezve. A múzeum megalapításával sietett ki-ki felajánlani régiségeit. Ingyen kapták a Szirmai Alfréd-féle kőkorszaki gyűjteményt s sok érdekes tárgyat szolgáltattak a vattai

1 Jelentés a Múzeumok és Könyvtárak Főfelügyelőségének a munkájáról. 1899. OL K 721. 4. cs. 3. t.

2 Magyar Minerva. I. köt. Bp. 1900. 225. p. és Magyar Minerva 2. köt. Bp. 1902. 297–302. p.

és szirmabesenyői nagy kiterjedésű fontos praehistorikus telepeken eszközölt ásatások. A Szirmai-féle szép fegyvergyűjteményt a vármegye vette meg a kultúralapból a múzeumnak. Ma már 5000-nél több tárgy van itt kiállítva. A nagyközönség lelkesen karolta fel az újonnan alakult régészeti egyesületet. A város a múzeumnak helyiséget adott, azt fűteti is s mindenkorra évi 1200 korona javadalmat szavazott meg. A vármegye ha nem is ad állandó segílyt, de a kultúralap feleslegéből támogatni fogja e kultúrintézményt, így már tavaly 1900 koronát juttatott neki. Törzskönyve még nincsen ugyan, de szekrényenként össze vannak írva a lelőhely feltűntetésével a számozott tárgyak. Leltári mintát már nyomattak de még nem vették használatba. Általában annyi lelkesedéssel, szorgalommal s áldozatkészséggel fogtak a miskolcziak a múzeumokhoz, hogy a felügyelőség támogatására nagyon méltók.”³

Wosinszky dicső, lelkendező szavai azért is különösen jelentősek, mert az egyesület indulása korántsem volt problémamentes. Gálffy Ignác a kezdetekre így emlékezett: „Múzeumunk működését az 1900. év második felében kezdette meg. Ez az idő is legnagyobbbrészt keresgélés volt arra nézve, hogy mit is csináljunk. Helyhez és időhöz kötött hivatalunk, kirándulásokat csak a nyári szünidőben enged meg s nekünk még tervünk sem volt. Azonban Szirma-Bessenýon Wittner Gyula tisztartó ur barátságos házánál épen ebből a célból többször megfordulván, meggyőződünk, hogy múzeumunk alapját az a gyűjtemény képezheti, amelyet gróf Szirmay Alfréd volt birtokos költségén, vele együtt, sokszor pedig az ő megbízásából igen nagy részben Wittner ur maga legtöbbnyire a környéken szerzett be.”⁴

Mindenesetre sikerült a környék földbirtokosait is megnyerniük, hogy birtokaikon engedélyezzék az ásatásokat. Így kezdenek el ásni Zbuska pusztán, Sályban, Mocsolyáson, Kovabányán, Halomváron, Harsányban, Aranyoson, Kisgyőrben, a vattai Testhalomban, a Berekben. Jellemző, hogy a nagygazdák már kevésbé voltak lelkesek és a földjeik „feltűrásába” nem egyeztek bele. A helyek kijelölésében és az ásatási leletek meghatározásában nagyon sokat segített Hampel József, az új felügyelő is. Feltehetően az ő személyes befolyása játszott közre abban az elhatározásban is, hogy a „fősulyt az archeológiai leletek gyűjtésére fekteti miután a többi szakosztályhoz tartozó tárgyak kevésbé vannak az elkallódás veszélyének kitéve...” mert „...ha egy archeológiai tárgy avatlatlan kezekbe kerül és tönkremegy, vagy egy praehistorikus bronz tárgy réz gyanánt beolvasztatik, ez a tudomány számára pótolhatatlanul elveszett.”⁵

A múzeumot a város és vármegye közönségének lelkesedése gyarapítja elsősorban, s erről az alapítók nem is feledkeznek meg, hálás köszönetet mondva a „kegyes ajándékokért”, amelyek lehetővé tették, hogy „aránylag nagyon kevés tárgy van olyan, amelyet pénzért kellett vásárolnunk, tárgyaink legnagyobb részét közönségünk áldozatkész érdeklődése hordta össze”.⁶ Ez az elv volt érvényes a későbbiekben is, így 1905–1906 körül is: „...vétél útján csak akkor gazdagítottuk anyagunkat, ha a felmerült és felajánlott darabok, leletek megszerzése kitűzött céljaink érdekében ajánlatos volt.” Ugyanakkor már törekszenek a tudatos gyűjteményépítésre is: „Az idegenbe vitt régiségeinknek és emlékeinknek fénykép, vagy gipszmásolatban leendő beszerzése még nem kezdetett el, bár célunk az, hogy a szomszédos és különféle múzeumokban és magángyűjteményekben

3 OL K 736. 5. cs. 478. t.

4 Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület 1901. évi évkönyve. Miskolc, Forster, Klein és Ludvig ny., 1902. 34. p.

5 Uo. 1901. ápr. 25. Közgyűlési beszéd.

6 A Borsod-Miskolczi Múzeum ismertető katalógusa. A szakosztály közreműködésével. Szerk. Molnár József. Miskolc, Szelényi ny. 1902. 4. p.

levő borsodmegyei és miskolci vonatkozású emlékek és régiségek, iparművészeti-, művészeti-, vagy néprajzi tárgyak legalább másolatban legyenek birtokunkban s a kutató és látogató a múzeumban együtt találja mindezt, ami Borsodvármegyére és Miskolc városára vonatkozik.”⁷ A főfelügyelőség is arra biztatta pártfogoltjait, hogy elsődlegesen a helytörténeti anyag gyűjtésére szorítkozzanak. A későbbiekben mind nagyobb szerepet játszott a gyűjtemények alakításában a különböző segélyek, juttatások mértéke is; a vármegyétől, a várostól, az államtól, ill. a főfelügyelőségtől. Nem elhanyagolhatók azonban az egyesület saját bevételei a tagdíjakból, vagy egyéb rendezvényekből, esetleg adományokból. Az utóbbiak mértéke nagyban függött az adott időszak gazdasági körülményeitől. Már 1901 tavaszán panaszkolják: „Egyáltalában egyesületünknek tartózkodni kellett a házi estélyek és koncertek rendezésétől, miután közönségünkben ezek látogatására a rendkívül szűk anyagi körülmények folytán semmiféle hajlandóság sem mutatkozott, amint ezt a tartott hangverseny látogatottsága, vagy egyéb körülmények pl. a színház majdnem állandó néptelensége is bizonyította.”⁸

A panaszok ellenére az Egyesület erősnek és magabiztosnak látszik. A megalakulás évében kiadták az általuk készített első alapszabályzatukat, 1900-ban a múzeumi bizottság ügyrendjét, 1902-ben a múzeum katalógusát.⁹

Az egyesület megalakulásakor közművelődési és múzeumi, tudományos feladatok is vállalt, azonban már a fenti első dokumentumokból kitűnik, hogy a két funkció közül a múzeumszervezést érzik fontosabbnak. Programnyilatkozataikban ugyanakkor igyekeznek mindig leszögezni a közművelődés és a közműveltség emelésének fontosságát, ebben jelölve meg magának a múzeumnak is alapvető célkitűzését.” A közműveltség és művészet színvonalának emelése és népszerűsítése úgy az egyeseknek, mint az egyesületeknek a legnemesebb feladata volt és lesz minden időkre nézve. Ettől függ és ez mozdtítja elő az emberiségnek a különböző osztályokhoz, nemzetekhez, vallásfelekezetekhez, vagy foglalkozáshoz tartozó embereknek közeledését, megértését. Ez létesíti a társadalmi békét és ez biztosítja az emberiség haladását...” – vallják 1901-ben.¹⁰ Hasonlóan idealisztikus elképzeléseik vannak később is. Az 1904-ben tartott közgyűlés szónoka a következőket fejtegeti: „A népek nagy versenyében, melyet most a kultúra fegyverével készülnek megvívni, nekünk magyaroknak is részt kell vennünk. Az eldöntő ütközet már nem lehet messze. Az erősebb, a kultúrájában erősebb nép el fogja nyelni a gyengébbet s reá fogja erőszakolni a magáét. Ne találjon bennünket magyarokat sem készületlenül ez az élet-halálharc. ...mi magyarok, kik izoláltan, fejletlen, vagy nem eléggé fejlett kultúránkkal egyedül állunk Európa népei között, mit tegyünk!... Művelődjünk! Ez a mi egyesületünk célja!”¹¹

Úgy tűnik, az aktuálpolitika sem maradhat ki ezekből a beszédekből. „A nemzeti és nemzetközi szocialista izgatók egyformán fenyegetik az egységes magyar nemzeti államot. Öröndetes dolog, hogy egyiktől sem kell félni, mert megértést, kellő igazságérzettel mindenütt lehet találni, s ha munkánk a magyar nemzet műveltségét és gazdasági erejét fokozza, azok a veszedelmek, melyek arról az oldalról fenyegetnek, mind inkább

7 Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület 1905–1906. évi évkönyve. Miskolc, Forster Klein és Ludvig ny. 1906. 64–65. p.

8 Ld. 5. sz. jegyzetet.

9 A Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület alapszabályzata. 1899. Forster–Klein–Ludvig ny. 17,3 p.; A Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület Bizottságának ügyrendje. Miskolc, 1900. Forster–Klein–Ludvig ny. 6 (2) p. és l. még a 6. sz. jegyzetet.

10 L. 5. sz. jegyzetet.

11 Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeumi Egyesület 1903–1904. évi évkönyve. Miskolc, Forster, Klein és Ludvig ny. 162–163. p.

elgyengülnek, elhalványulnak és ha a magyar kultúra fényessé a magyar fajgazdasági állásának elsősége még kétségbevonhatatlanabbá lesz, az egész nemzetiségi kérdés lassankint megoldódik. ...A magyar kultúra legyen a maga nemében egyedüli ezen a földön...”¹²

Már ekkor megfogalmazódik Miskolcon is a később ismerős tétel: a középosztály vezető szerepéről: „... kezéből a kulturális és más ügyek vezetését kiadni nem lehet...”¹³

Máskor szokatlanul harcias hangot ütnek meg: 1867 után a társulatok nagy száma „...nem az államhatalom kormányzatának, csakis az egyének lelkesedésének volt az eredménye. Az államhatalom ... szubvencionálhatja az ilyen társadalmi mozgalmakat, de nem vezetheti.”¹⁴

Az 1905-ben Pécsen rendezett Szabadtanítási konferencián az egyesület elnöke, Gálffy Ignác is részt vehetett. Szarkasztikus megjegyzésekkel kísérve számolt be „a rendezőség egységének hiányá”-ról, a „... nemzetközi, hazafias és keresztyén szocialisták megjelenésé”-ről, akiknek „összetűzése elfordították a kongresszus tárgyalásainak tengelyét...”. Hatása alól azonban nem tudta kivonni magát: „...meg kellett győződnünk, hogy a múlt nem hibátlan és a jövőben az iskolán kívüli közoktatásnak nagyobb tért kell szentelni, mint eddig s meg kellett vallanunk, hogy ebben a tekintetben a szocialisták nagyban megelőzték a többi szervezetek munkáját. Ennek a nagy tanulságnak alapján mi is felvettük alapszabályunkba ezt a kérdést és most már az egész vármegyében szerveznünk kell a szabadtanítási tért.” (Szabad lyceum, munkás-gimnázium, analfabéták oktatása.) 1907-ben a szervezést meg is kezdték, amelyet 1908-ban „nagyobb lendülettel” terveztek folytatni.¹⁵

Az 1906-ban újrafogalmazott program szövegén is érződik az új szemlélet: „A múzeum, mint modern kulturális intézmény csak akkor felel meg igazán hivatásának, ha a történelmi, irodalmi, művészeti, néprajzi emlékeket, vagy természeti tárgyakat azért és úgy gyűjti s fogadja magába, hogy azok a művelt, vagy művelődni vágyó emberek helyes irányban történő tanítására szolgáljanak. Tehát mint a szabad tanítás egyik felsőbb fokozata nem holt, hanem élő és virágzó intézmény, melynek legfőbb törekvése: a tanítás és a műveltség terjesztése legyen.”¹⁶

A múzeum középpontba állítása a kezdetektől megfigyelhető, a Múzeumi Bizottság ügyrendjének önálló kiadása 1900-ban is ezt tükrözte. Jellemző, hogy az ekkor megjelölt gyűjteményegységek, „tárak” közé sorolták be a könyvtárt is. Utóbbit inkább szakkönyvtárként kívánták működtetni, és sem gyarapítására, sem nyilvános használatára nem állapítanak meg külön szabályokat.

Az alapítás után alig telik el bő két esztendő és a múzeum gyűjteményei megnyílnak a nyilvánosság előtt. A katalógus¹⁷ szerint összesen 10 csoportba sorolják az anyagot és ez máris több, mint amit az egykori ügyrend előírt. Az első ún. Történeti és régészeti tárgykör okirat-, régi pénz- és érem- és pecsétnyomó gyűjteményre vált szét, mellette a tulajdonképpeni régiségtár önállóvá vált. Nem vált viszont ekkor még jelentős gyűjteményegységgé a néprajzi és a képzőművészeti anyag. Előbbinek csak alapjai körvonalazódnak, igaz, igencsak látványos formában, a megyaszói régi ev. ref. templom festett kazettáinak és szószékének beépítésével a kiállítás egyik fő látványosságaként. A

12 Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület 1906–1907. évi évkönyve. 29.

13 Uo.

14 L. 11. sz. jegyzet. 161.

15 L. 12. sz. jegyzet. 28.

16 L. Uo. 27.

17 L. a 6. sz. jegyzet.

helyi céhek rekvizitumai az iparművészeti gyűjteménybe kerültek. A megye ásványait, „kövületeit” – 261 darabot – az állattani, (későbbiekben növénytani) emléktárgy gondozását Budai József tanárra bízta, az őslénytani anyag felállítását dr. Lendl Adolf egyetemi tanár, képviselő végezte el.

A múzeum közművelődési, közönségnevelő funkcióját a katalógus talán legszemléletesebben az iparművészeti részleg bemutatása kapcsán fogalmazta meg. „A gyűjtemény célja: bemutatni az egyes korok speciális díszítőmotívumait, formáit, ízlését; megismertetni a múlt és jelen ipari alkotásait; nemesíteni, javítani a közönség ízlését. Látjuk a román, gót, renaissance, barokk, rokokó hatásait, látjuk mint érvényesül ezek mellett az iparos mesterember saját egyénisége, művészeti érzéke; s amíg egyrésztől jártasságot szerzünk a művészet történetében, másrészt különbséget tudunk tenni az értéktelen gyári tucatzatmunka, s az igazi műbeccsel bíró mestermunka között. Így szokunk hozzá a művészies dolgokhoz, s belátjuk azt, hogy a bútoroknak, edényeknek, eszközöknek s mindenféle apróságoknak, melyek a háznál minket környeznek, melyek közt töltjük életünk java részét, – nem szabad ízlésteleneknek lenni, mert azok mindig szemünk előtt lévén, nagy hatással van lelkünkre; művészi érzékünkre.

A gyűjtemény másik célja, a tervelő (!) iparos mesterek céljait Zsolnay-t és Tiffany-t, azért mert edényeiknek formáit az őskori világ keramikusaitól vették át – nem lehet a compilatio vádjával illetni...”¹⁸

A kezdeti sikerek, Wosinszky szakmai elismerése ellenére, az egyesület működése nem mindenben tekinthető problémamentesnek. Elsősorban a főfelügyelőség és az egyesület viszonyaiban jelentkeznek gondok. Ezeknek gyökere meglehetősen hevenyészetten és kellő átgondoltság nélkül közreadott alapszabályokban rejlik, amelyeket sem a belügyminisztérium, sem a főfelügyelőség nem fogadott el. Az első években az egyesület vezetése különböző formai praktikákkal próbálja orvosolni a kifogásokat, helyrendi átcsoportosításokkal stb., de ezekkel a „módosításokkal” a főfelügyelőség nem volt megelégedve és évről évre visszadobta a tervezetet. 1905. szeptemberében azután részletesen is megfogalmazták a kifogásokat, majd elküldtek egy „minta” szabályzatot is, hogy megkönnyítsék az értetlen és a formáságokkal szemben „nagyvonalú” vezetőség dolgát. A főfelügyelőség kifogásai a következők voltak, amelyeket a téma általánosabb vonatkozásai miatt is, szinte teljes egészében idézünk:¹⁹

„...az alapszabályok, melyek felülbírálásánál és megerősítésénél annak idején csak az egyesületekkel szemben fennálló törvényes követelések vétettek figyelembe, a gyakorlat révén teljesen alkalmatlanoknak bizonyultak. A helyes ügykezelés irányítására s a benne foglalt intézkedések nagymértékben megnehezítették az egyesület feladatainak sikeres megoldását. Az egyesület törekvése e hiányok pótlására azonban sajnos ezúttal sem vezetett kellő eredményre; az alapszabályok átdolgozása nem történt a szükséges alapos-sággal, s azok két lényeges újítás mellett, amelyek egyike a tisztviselők és a bizottságok számának csökkentésével igyekszik az egyesület ügykezelését egyszerűsíteni, a másik Borsod vármegyének és Miskolcz városnak a választmányban való képviseltetését szabályozza, egészükben most sem különböznek az eredeti alapszabályoktól s azoknak jóformán minden hibáit magukba foglalják. E hiányok között első helyen kell kiemelni az egyesületi tagok osztályozásánál és azok jogainak megállapításánál követett amaz eljárást, hogy tiszteletbeli, alapító, rendes és pártoló tagokat különböztetve meg „rendes, vagyis működő” tagságot tagdíj kötelezettség nélkül való kitüntetés jellegével ruházta

¹⁸ Uo. 62.

¹⁹ OL K 736. 5. cs. 331. t. – 1905. IX. 21.

fel, holott minden egyesületnél épen a rendes tagok képviselik a tagdíjfizető elemet, és az évi négy koronát fizető tagoknál, a kik itt más egyesületek rendes tagjainak felelnek meg, kimondja, hogy azok 16 éven felüli családtagjai évi 1 korona fizetése mellett szintén beléphetnek az egyesület kötelékébe, s anélkül, hogy ezek számára külön kategóriát állapítana meg, számukra az összes tagsági jogokat, köztük a közgyűléseken való tanácskozás és szavazat jogát is biztosítja.

További fogvatkozása a tervezetnek, amiben a mostani alapszabályok is szenvednek, hogy az egyesület két fontos ügykörének, a múzeuminak és az egyéb közművelődési ügyeknek ellátásaként bizottságra bízva, azokat részben a választmányon kívül álló elemekből állítja össze, miáltal egyrészt ellentétbe jön az egyesületi ügykezelés amaz alapelveivel, mely minden egyesületnél a választmányt teszi az igazgatás felelős közegévé, s másrészt illetékességi összeütközésekre szolgáltat okot és megnehezíti az ügyek elintézését. Czélszerűtlennek tartjuk azt az intézkedést is, mely a közművelődési bizottságnál az elnök mellett két igazgatói állást létesít, csupán csak azért, hogy az egyesület ünnepélyein a rendezői tisztet viseljék. A mi pedig a múzeumi gyűjtemények kezelését illeti, az az intézkedés, mely a múzeumi bizottság vezetése alatt a választmány által választandó múzeumi őrre és könyvtárnokra bízva azok gondozását és azok ellenőrzését a számadások megvizsgálására kiküldött felügyelő bizottság feladatává teszi, semmiképp sem felel meg a múzeumnak mint önálló tudományos intézetnek ebbeli jellegéből kifolyó követelményeknek. E helyütt kell megemlítenem azt is, hogy az alapszabályok a múzeum és az azal kapcsolatos nyilvános könyvtár intézményes szervezetéről, feladatairól, gyűjtemény anyagának felosztásáról és kezelésének módjáról, semmi intézkedést nem foglalnak magukban, sem pedig annak jövőendő sorsát az egyesület feloszlása esetén kellő intézkedéssel nem biztosítják. Hiányzik továbbá az alapszabályokból a múzeum állami felügyelet alá helyezésének kimondása s az abból kifolyó kötelezettségek szabályozása, az egyesület kiadványairól s a vagyonkezelés módjáról sincsenek megfelelő intézkedések és azok az utasítások sem vétettek figyelembe, a melyeket a belügyminisztérium jóváhagyási záradéka az alapszabályok megváltoztatása és az egyesület feloszlása és vagyona hová fordítása kérdésének szabályozása iránt magában foglal.

A régi alapszabályoknak ezek a fogyatékságai már régóta éreztetik gátló hatásukat az egyesület működésére, a miről a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének a múzeumi ügyekre vonatkozó kérdéseknél alkalma volt meggyőződést szereznie. Ez alapszabályok megváltoztatását s annak kifolyásaként az egyesület szervezetének átalakítását kezdettől fogva egyedüli módnak találtuk arra, hogy az egyesület újból életképpé váljék. Hogy az erre irányuló jelen kísérlet nem vezetett eredményre, ez legjobban jellemzi azt az állapotot, melyet a mostani szervezet hiánya az egyesület ügykezelésében előidézett. Ez szolgál azoknak a szabálytalanságoknak is magyarázatául, a melyek a kétszeri közgyűlési határozat után a folyamodásnak egy évi késedelemmel történt benyújtása körül felmerültek, nevezetesen, hogy ehhez sem a közgyűlési jegyzőkönyv teljes szövege, melyből annak határozatképessége megállapítható volna, sem az eredeti alapszabályok nem voltak mellékelve, s ez utóbbiak egy példányát csak hosszas utánjárással sikerült az egyesülettől a hivatalos iratok kiegészítése céljából megszerezni.

A szóban forgó alapszabályokat tehát feltüntetett tartalmi és alaki hiányaiknál fogva megerősítésre nem ajánlhatom, és feltétlenül szükségesnek tartom, hogy az egyesület új alapszabályok útján gondoskodjék szervezetének és ügyvitelének az eddiginél megfelelőbb szabályzatairól. ...”

Az alapszabályok elfogadtatása azonban még 1906 elején sem oldódott meg teljesen. Erre utal a közgyűlési jegyzőkönyv. „Elnök előterjeszti a közművelődési és múzeu-

mi bizottság, valamint az egyesület választmánya által kidolgozott alapszabály tervezetet. A közgyűlés többek hozzászólása után dr. Tarnay Gyula indítványára akként határozott, hogy az alapszabály tervezetet módosítás és némely pont átdolgozása céljából a választmánynak újból kiadják.”²⁰

Ennek a huzavonának elsősorban az egyesület gazdálkodása, anyagi lehetőségei látták kárát. Egyfelől a főfelügyelőségtől semmiféle segélyre nem számíthattak, másrészt a tagdíjfizetésekhez adott kedvezmények az egyesületet fontos bevételi forrásaitól fosztották meg. 1906 folyamán azonban úgy tűnik, végre rendeződtek az alapszabály és az állami felügyelet elismerésének problémái, mert a „Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó tudományos gyűjtemények jegyzékében” 1907-ben harmincnycadikként szerepel a „Borsodmiskolci Múzeum. (A Borsodmiskolci Közművelődési és Múzeumegyesület tulajdona)”. A főfelügyelőség hatáskörébe ekkor 75 intézmény tartozott.²¹

1906 végén pedig már kaptak segélyeket is, összesen 1200 koronát, amelyből 400 a régészeti, 300 a néprajzi, 500 a természetrajzi tárat illette; ezt egészítette ki néhány szakkönyv küldése, valamint a természetrajzi szaktanfolyamon való részvétel költségeit – 100 k-át – fedezték Buday József számára. A következő években ezek a segélyek általában állandónak tekinthetők.

Az egyesület és a főfelügyelőség közötti viszonyt beárnyékolhatta az a tényező is, hogy volt Miskolcon egy olyan gyűjtemény, amelynek gyarapodásához, építkezéseéhez a főfelügyelőség meglehetősen gavallériával és jóhiszeműséggel járult hozzá. A miskolci ág. h. ev. egyház könyvtárának tervezett költségeire a segélyeket 1903-tól kapták, összesen 20 000.- koronát szavaztak meg évi 2000 koronás részletekben. Azonban az egyház az építkezéseket meg sem kezdte. 1909-ben, amikor 14 000 koronát már kifizettek derült ki, hogy valójában „a könyvtár a püspök lakásául szolgáló épület udvarában álló földszintes épületre húzandó emeleten” kerülne elhelyezésre. Azonban 1910-ben, majd 1911-ben is újra és újra felkéri az evangélikus püspökséget, hogy nyújtson be konkrét terveket. 1910 januárjában a helyszínre kiküldött Ferenczi Zoltán országos felügyelő azt javasolja, hogy a segélynek „már a püspök kezeihez jutott időközi kamatain felül a Főfelügyelőség többet ne áldozzon”. Ez az összeg 1910 végén 17 198,39 korona volt. Végül az utolsó részletet 1912-ben a felügyelőség már visszatartotta.²²

Természetesen a miskolci ág. h. evangélikus egyházzal kapcsolatos ügyekhez a Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum Egyesületnek semmi köze sem volt. Az állami segélyezés megindulása előtt is az egyesület rendkívül aktívan működött. Neves előadókat hívtak meg, így például 1904-ben Cholnoky Jenő tart előadást, január 31-én Kaffka Margit olvas fel verseiből (Legenda, Petike jár, Augusztus).²³ Hangversenyeket rendeznek, mert „...hozzá kell szoktatnunk közönségünket a magasabb zene élvezetéhez, mert a tömeg nagy része ma a kávéházi és az újabb operette muzsikában találja legfőbb örömet.” Műkedvelő zenekar felállítását tervezik, az iskolai zenetanárok tankönyvek írását és népdalátiratok kiadását vállalják. Rendeznek egy iparművészeti kiállítást is 1905-ben, legnagyobb eredményének azt tartják, hogy a magyaros stílus egy csapásra megnyerte a közönség tetszését.

Ugyancsak 1904–1905-ben felhívást terveznek a Magyar Közművelődési Egyesületek Szövetségének megalakítására: „...országos hálózatra gondoltunk – írják az év-könyv választmányi beszámolójában –, melynek működő szervei hazánk egész területén

20 L. 12. sz. jegyzet. 4.

21 Múzeumi és Könyvtári Értesítő – a továbbiakban: Múz. Kvt. Ért. 1907. 1. füz. 54–57.

22 Múz. Kvt. Ért. 1907–1912. A Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó építkezési ügyek.

23 L. 11. sz. jegyzet, 134–138.

egy közösen, tervszerűen és a nemzeti gondolattól áthatott munkatervezet alapján társadalmi úton szolgálnák a magyarság ügyét!”²⁴

A szövetség létrejöttéről és működéséről keveset tudunk.²⁵

Buzgalmuk 1905 és 1906 folyamán sem csökkent. Felolvasásaikon javarészt a város tanárai, az egyesület prominens tagjai szerepelnek. Évkönyveikben adják közre ezeket az előadásokat, költeményeket, köztük Lévy József versét, vagy Vikár Béla „Szücs Marcsa. Népballadánk eredete” című terjedelmes tanulmányát.²⁶

A gyűjtemények fejlesztése is tovább folytatódott. Balázs Béla tanítóképzői tanár a felügyelőség támogatásával Tibolddarócon ásatott, Leszih Andor Barcikán 24 őskori leletre, bronz karvédőre, mellboglárra, gyűrűre bukkant. Az 1849-es fegyverek mellett szereznek egy 18. századi pisztolyt, a mohácsi csatamezőről 3 db lópatkót. Az éremtár antik magyar pénzérmeikkel, emlékérmekkel és papírpénzekkel gyarapodott, továbbá két jelentősebb pecsétnyomóval, a takácscéh 1798-as és Tiszalúc község 1693-ból való pecsétnyomójával. A néprajzi tár Mezőkövesd, Tar, Szentistván, Szomolya vonzásköréből Kóris Kálmán gondozásában 1906-ban 311 darabbal bővül. A természetrajzi tár számára a főfelügyelőség vásárol egy 1003 darabból álló lepkegyűjteményt.

Az anyagok rendezését szinte mindenütt nehezíti a helyhiány. Az eddig megszerzett 7 terem az iskola épületében megtelt és ezért már ekkor felvetik a női ipariskola kitelepítését az épületből. A város azonban egyelőre csak meghatározott összegekkel segíti a múzeumot, külön kiadásoktól elzárkózik.

Az 1906-os esztendő a képtár, a könyvtár, valamint a természetrajzi tár életében hoz nagyobb eredményeket. A képtárba megszerzik egyéb művek között Fényes Adolf „Asztalos” című olajfestményét. A könyvtárt a felügyelőség által küldött munkák gyarapítják – köztük „Mikes Kelemen élete és munkái” –, valamint számos tudományos folyóiratot használhatnak, így a Magyar Könyvszemlét, Földrajzi Közleményeket, Természettudományi Közleményeket, Századokat, Nyelvtudományi Közleményeket, a Magyar Történeti Emlékek sorozatát, és számos akadémiai kiadványt, amelyet feltehetően az Akadémia küldött meg számunkra.

Herman Ottó 1906 körül kapcsolódik be tevékenyebben a múzeum munkájába, nevezetesen a tibolddaróci ásatások kapcsán. Az egyesület – hálája jeléül – tiszteletbeli taggá választja. Az ásatásokat a Szeleta-barlangban, Miskolcon a Bársony-háznál, az avasi temetőben folytatták, Miskolc határában paleolitik leletek gazdagították a múzeum régészeti gyűjteményét. A következő években ezek a hátori ásatások juttatnak kiemelkedő szerepet a miskolci múzeumnak a hazai régészetben.

1908-ban már megfigyelhető az egyesületi tagok érdeklődésének csökkenése, ami az évkönyvek megjelenésének rendszertelenségében is megnyilvánul.²⁷ A fő probléma azonban az elkövetkező években a múzeum működésének a helyhiány miatti korlátozottsága. Ezért 1909-től már egyre határozottabban merül fel az új épület emelésének szükségessége. A megoldás lehetősége azonban egyre késik. Az elképzelések szerint a jelenlegi iskolaépület bővítését tartották elegendőnek bizonyos városrendezési és teleknyitási

24 Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület 1904–1905. évi évkönyve. Miskolc, 1905. Forster, Klein és Ludvig ny. 6.

25 A közművelődési egyesületek egyesítésére 1908. június 21-én Budapesten alakult meg a Közművelődési Egyesületek Tanácsa. dr. Tarnay Gyulát, az egyesület ekkori elnökét választmányi taggá választották.

26 L. a 7. sz. jegyzetet. 5–48. Elhangzott 1906. február 25-én.

27 Az 1906–1907. évi évkönyv 1909-ben jelent meg. Ettől az időponttól kezdve évi jelentéseket adtak ki. Az 1908–1910-es évekről 1911-ben, az 1911–1912. évi jelentés 1913-ban jelent meg. Később már nem jelentették meg nyomtatásban ezeket a kiadványokat.

megoldásokkal. 1910. június elején a „város az Iskola utcának az Erzsébet tér felé való megnyitását elhatározta”²⁸ és hajlandónak mutatkozott a 60 ezer koronára rúgó rendezési költségeket fedezni. A későbbiekben a fő akadályt az egyik telektulajdonos okozza, aki érintett telkét nem hajlandó eladni.

A tervek szerint a leendő Kultúrpalota magába foglalná a nyilvánossá tett könyvtár és a múzeum együttesét. A főfelügyelőség a maga részéről a tervet melegen támogatta, a beküldött helyszínrajz alapján. A tiltakozó telektulajdonos, Rosenwasser Mór fellebbezését a belügyminiszter is elutasította és így az 1911-ben kelt jelentés szerint „a város polgármestere 1910. aug. hó 10-én terjesztette be a Főfelügyelőségnek az átalakítandó iskolaépületnek pontos alaprajzait, metszeteit és a homlokzatok egyes részleteit föltüntető fényképeket.”²⁹

A tervek elkészítését egy országos pályázat keretében kívánták megoldani. Részben ezeknek az építkezési terveknek a megkönnyítésére vonta meg támogatását a főfelügyelőség az evangélikus egyház könyvtárápítkezésétől. Tudtunk szerint azonban a már kiutalt összegeket a felügyelőség sohasem kapta vissza. 1913-ban ugyan jelzik, hogy „Az ág. hitv. ev. egyház könyvtára részére már kifizetett 20. ezer korona államsegély célszerű felhasználására nem lévén kilátás, a Főfelügyelőség az összeg visszatérítése, ill. annak a Miskolcon emelendő kultúrház részére történő átutalása iránt lépéseket fog tenni.”³⁰

A könyvtár az 1910-es években indult nagyobb fejlődésnek, két nagyobb gyűjtemény megszerzésével. Horváth Lajos főrendiházi tag végrendeletileg a múzeumra hagyta körülbelül másfélezer kötetre rúgó könyvtárát és oklevélgyűjteményét. Ezzel párhuzamosan került a könyvtárba a diósgyőri koronauradalom levéltára. Így már 1911-ben az átlomány meghaladta a négyezret, az oklevelek száma is közel kétezer volt.

A néprajzi tár legjelentősebb darabjaiból, főként a matyó tárgyakból állítottak fel egy szobát, teljes berendezéssel, felöltöztetett bábukkal.

1913-ban a Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum Egyesület szervezeti kereteiben változás állt be, amennyiben a Közművelődési Egylet különválik, a Múzeumot pedig törvényhatósági azaz vármegyei kezelésbe adják. A főfelügyelőség mintatervezettel járult hozzá az átvételi szabályrendelet megalkotásához, a város pedig elhatározta, hogy a tervezett építkezéseket 1914 őszén megkezdi.³¹

Az építkezés megkezdésének közel öt éves elhúzódása megpecsételte a múzeum sorsát is. 1914 őszén már nem kezdtek meg semmiféle munkálatokat, sőt 1915 októberéig katonai célokra igénybe veszik a múzeum és a női ipariskola épületét, helyiségeit. A könyvtár raktárba került. A vármegye és a város még 1916-ban is csak az új szabályzatok kimunkálásának befejezését, elfogadását sürgeti egymáson, holott a múzeum vezetése a fönntartás és a kezelés részletes szabályzatát – a főfelügyelőségi minták alapján – mindkét törvényhatósághoz már korábban felterjesztette.

1916-ban az ásatások és a nagyobb – főként néprajzi – gyűjtések érthető okokból megszűntek. Egyedül az ún. háborús gyűjteményt próbálták felállítani, fejleszteni.

1916-ban Mihalik József elkészítette a „Főfelügyelőség hatáskörébe tartozó közgyűjtemények új csoportosítását”-t. Ebben a miskolci múzeum a II. csoportba került, ami azt jelentette, hogy a jövőben várhatóan kisebb segélyben részesül, de ez sem végleges, az összeg leszállítható, sőt megvonható. Ebbe a második kategóriába olyan gyűjtemények kerültek még, mint Bártfa (1800 K.), Kecskemét (1600 K.), Pápa (1000 K.), Sáros-

28 Múz. Kvt. Ért. 1910. 1. füz. 181.

29 Múz. Kvt. Ért. 1911. 1. füz. 225.

30 Múz. Kvt. Ért. 1913. 2–3. füz. 172.

31 Múz. Kvt. Ért. 1914. 2–3. füz. 150–152.

patak, református kollégium (1500), Sopron (1800), Sümeg (1500). Miskolc 2500 koronát kap, a legtöbbet a csoportban.³² A következő két évben az átlag 5–600 koronára rúg, de Miskolc mind az 1916/17., mind az 1917/18. költségvetési évben is 3000 koronát mondhat magáénak és ezzel megközelíti az I. csoport 4–8000 koronáig terjedő juttatásait.

Ez a „háborús”, szükség költségvetési átalakítás már előrevetíti a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének és Tanácsának a háború utáni már csak jelképes létét, majd teljes eltűnését.

Az 1920 utáni néhány esztendőben történekről nincsenek adataink. Az általunk ismert levéltári anyag alapján nem tudjuk a Borsod-Miskolci Múzeum első világháborús veszteségeit sem. Feltehetően lehettek ilyenek. A lassú kibontakozás évei következhetek – hasonlóan a vidéki közgyűjtemények sorsának alakulásához. Az 1922 végén megalakult Országos Magyar Gyűjteményegyetem látókörébe ezek a kis, és főként nem országos gyűjtemények nem kerültek. Sem Klebelsberg, sem Magyary Zoltán tudománypolitikai koncepciójához igazán nem tudtak illeszkedni, főként anyagi okokból: finanszírozásukra, segélyezésükre a korlátozott lehetőségek között nem nyílt már lehetőség. Működési feltételeik megteremtését az alapító, fenntartó törvényhatóságokra, városokra, vagy az egyesületekre, tudományos társulatokra bízta. Utóbbiakat ugyan Klebelsberg megkísérelte egy közös szövetségbe tömöríteni – erőik egyesítésében remélve a kibontakozás lehetőségét.

1930. augusztus 1-jén a Magyar Nemzeti Múzeum irányítása alatt létrejött Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége felszólítja a Borsod-Miskolci Múzeumot, hogy számoljanak el az 1926/27, 1927/28, 1928/29. év segélyeiről. A csonkán ránk maradt jelentés szerint a következő ásatásokat fedezték a kapott összegekből. (Az egyes évekre vonatkozó pontos összegek nem állnak rendelkezésünkre.) „1. A királykúti Búdöspeszt barlang további ásatását. Ebben a barlangban a solutói kori ősember szerszámai, szerszámkészítő kis műhelye, sok becses őszálcsont (ősrinócéros) s a felsőbb a neolitikumi »bükki kultúra« igen szép díszű edénytöredékei – kerültek elő.” A másik lelőhely a borsod-derékegyházi kőkori telep, ahol főként kerámiaemlékek kerültek elő.³³

1930/31. év államsegélyeinek szétosztásakor a Borsod-Miskolci Múzeum az előirányzat szerint 1200 pengőt kap, amelyből 700 pengőt a múzeum és 300 pengőt a könyvtár gyarapítására szánnak.³⁴

A múzeum működéséről részletesen kifejtett jelentést 1933 májusában nyújtja be Gálffy Ignác, a múzeumi bizottság elnöke és Leszih Andor, a múzeum őre. Ebből kitűnik, hogy 1932 júniusában 500 pengőt szereztek a néprajzi gyűjtemény gyarapítására. Elsősorban Mezőkövesd környékéről szedték össze a tárgyakat „...a legutóbbi években azt figyeltem meg, hogy Borsod megye területét – írta Leszih –, különösen Mezőkövesd környékét, mind sűrűbben keresik fel néprajzi gyűjtők, régiség és néprajzi tárgyak eladásával foglalkozó kereskedők, akik, mint utólag megtudtam, igen becses és régi népművészeti anyagot vittek el innen, – úgy gondoltam és ezt Méltóságodnak 1932 évben történt miskolci látogatása alkalmával pár szóval jeleztem is, – hogy leghelyesebben akkor járok el, ha ezt az összeget a még megmenthető és az elhurcolás veszélyének kitett népművészeti emlékek igen sürgős összegyűjtésére fordítom. ...” Szentistván községben 52 hímzést, ruhafélét, 27 cserépedényt, 1 fadaragást, ugyanott másodízben 29 hímzészélét, 31 cserép- és üvegedényt, 13 fatárgyat, Mezőkövesden 1 (tárgyat), hímzést, Tardon 49 hímzészélét, 7 edényt, 1 tárgyat, Cserépváralján 3 hímzészélét gyűjt. Mályinkáról és környé-

32 Múz. Kvt. Ért. 1916. 2–3. füz. 61–62, 63. Múz. Kvt. Ért. 1916. 2–3. füz. 61–62, 63.

33 OL K 729. 1. cs. 20/1930.

34 OL K 729. 1. cs. 42/1931.

kéről palóc anyagot kívánnak még gyűjteni. A jelentésnek van még egy érdekes záradéka: „Tardra 1932 őszén azért nem mehettem mert igen erős tifusz járvány miatt az ott és környékén leendő gyűjtést a hatóságok nem ajánlották. Ezért kellett tardi utamat tavaszra halasztani.”³⁵ A jelentéshez részletes leltárt és az egyes vételek elismervényeit is mellékeltek.

A jelentés részletesen kitér a régészeti ásatásokra és a múzeum legfontosabb szerzeményeire is. 1931-ben Kund Elemér, az ismert gyűjtő segítségével Mályinkán eredménytelen próbaásatást végeztek, majd Radostyánban kelta urnasírokat tártak fel. Ástak a Tapolca feletti Várhegyen lévő egykori földvár helyén, ahonnan kő-, bronz- és vaskori emléktárgyak kerültek elő. Tapolcán, a Szentkereszt hegyi barlangból a diluviális rétegből állati és emberi csontok, kőszerszámok kerültek elő. – A gibárti őskori földvár és az Ároktő és Tiszadorogma közötti területeken a múzeum preparátora, Megay Géza ástott. Pély pusztán honfoglalás kori sírokat talált, szép leletanyaggal. Folytatták az Avason és a tapolcai barlangban az ásatásokat. Utóbbi helyről előkerült leletek meghatározásában a Nemzeti Múzeum munkatársai is segítségükre voltak, nevezetesen Hillebrand Jenő és Fekesházy József.

A korábban megszokott gyűjtési területek mellett megjelent a múzeum gyarapodásában az építészeti és iparművészeti emléktárgyak, így a szentléleki pálos kolostor romjainak faragott kővei, barokk faszobrok, ablakrácsok, a bolyoki lebontott rk. templom 18. századi festett táblái is gyarapítják a múzeumot. A részletes jelentés kitér a képtár, a könyvtár és levéltár állományára, felsorolva a pontos darabszámot. Eszerint a múzeum 1931-ben és 1932-ben összesen 4427 darab tárggyal gyarapodott. Az egyes tárhelyekben összesen a következő mennyiségű tárgy található:

Régiségtár = 10 621

Éremtár = 13 953

Néprajzi tár = 4122

Képtár = 193

Természettudományi tár = 7206

Könyvtár = 16 619

Levéltár = 3370

A látogatók száma 1931-ben 7269, 1932-ben 8423. Az ebből eredő bevételük 334,28 pengő. A könyvtári olvasók száma 1931-ben összesen 3013, 1932-ben 3104 fő. Több kiállítást rendeztek, 1932-ben a Nemzetközi Vásáron is részt vettek, a turizmus látványosságaihoz kapcsolódóan. A jelentés felsorolta munkatársainak tudományos publikációit is, így Leszih Andor és M. Kiss Lajos könyvtáros publikációit. A számadások szerint a múzeum bevételei a következőképpen alakultak: bevételek (városi, megyei, állami segélyekből, belépődíjakból, vezetőkből, levelezőlapokból, kamatokból) = 4 179,47 P. A segélyek csökkenésével 1932-ben a bevétel összege is csökkent 2 814,81 pengőre.³⁶

Az 1933. május 31-én kelt jelentésnél azért is időztünk hosszabban, mert ismeretében bizonyosnak tűnik, hogy a múzeum kiheverte korábbi veszteségeit, és több mint tíz esztendő elteltével fejlődése és gyarapodása megindult.

Az illetéktelen ásatásokról és a lelőhelyek kifosztásáról – hasonlóan a korábban említett néprajzi tárgyak eltulajdonításához – a miskolci múzeum 1933 nyarán panaszt nyújt be a Nemzeti Múzeumhoz, mint illetékes főhatósághoz, amely szerint „Cserépfalu határában az ún. Subalyukban a régebbi kőkori ember csontmaradványait fedezték fel”

³⁵ OL K 729. 2.cs. 72/1933.

³⁶ Uo.

egy egri iparos közreműködésével, aki ásatási munkásként dolgozott a Földtani Intézet ásatásainál, és tőlük kapott megbízás alapján cselekedett, anélkül, hogy a múzeumot értesítették volna. A múzeumi törvényre való hivatkozással sérelmezik ezt az eljárást.³⁷ Az eset azért is érdekes, mert korábban Kadic Ottokár és a múzeum között jó kapcsolatokat lehetett sejteni.

A „békebeli állapotok” helyreállítására jellemző, hogy 1933. július 29-én a múzeum vezetése benyújtotta az 1933. évi munkatervét és költségtervezetét.³⁸ Eszerint a várostól 730 pengőt várnak, amely nem tartalmazza a fenntartási költségeket, a múzeumőr és az altiszt fizetését, amit a város fizet. Megyei segély: 1000 P, állami segély 800 P. A munkaterv szerint a fő hangsúly a néprajzi gyűjtemény rendezésére és gyarapítására kerül, a könyvtárban pedig a miskolci nyomtatványok, ill. a miskolci vonatkozású nyomtatványok gyűjtését tartják elsődlegesen fontosnak. Folytatnák régi ásatásaikat, újakat Ózdon a Kő-alján, Muhi községben a megkezdett szkíta temetőnél; továbbá a múzeum egyes gyűjteményrészeit kívánják átrendezni. Végül a tervezetnek megfelelően 800 P. segélyben részesül a múzeum.³⁹

1933 októberében Noszky Jenő látogatja meg a főfelügyelőség részéről a múzeumot. Jelentésében nem mondható elfogultnak a múzeum javára. Szó szerint idézzük: „Ez is újabban a régi vagyis általános Múzeum helyett, speciális bükkvidéki Múzeummá van átalakulóban. Elsőrangú praehistoriai, néprajzi és művelődéstörténeti anyagot tartalmaz. Természeti csoportja még eléggé gyenge. De terrénunkon, amennyiben újabban egy lelkes, buzgó gyűjtője van – öröndetes haladást mutat fel. Elég modernül és behatóan gyűjtenek; duplumokat is. Gazdagabb anyagjuk van a pleistocén ősmolluskákból és a barlangi faunákból. Most a sajátjólgyi szénmedence ősfauunáira és a Bükk közeteire törek-szenek;

Van azonkívül a múzeumnak – igen vegyes és jórészt lelőhely nélküli ásvány- és kővület anyaga is. Egyet most is kínáltak neki megvételre, amelyet felkérésükre átnézt-em és amennyiben zöme nemcsak nem volt helyi, hanem még hazai sem, azon kívül pe-dig 95%-ánál minden lelőhely hiányzott, igazán nem ajánlhattam.

Teljesség kedvéért meglátogattam a három gimnázium természetrajzi szertárát is. Ezek, mint általában e téren, szegényesek. Még tanítási szempontból is. De hát mikor már több mint két évtizede nem áll rendelkezésükre a gyarapításra szükséges régi, akkor is elég szűkre szabott fedezet sem. Tudományos anyag azonban a hozzájuk került aján-dékok közt mégis akad itt-ott. Sajnos az ajándékok zömét ők is lelőhely nélkül kapják. Így a református lánygimnáziumban néhány nagyon szép, aquitanien korú hal van Pere-cséről. A református fiúgimnáziumban pedig pleistocén őssgerincesek és ajkai kréta- és eocén korú molluskák és echinoideák.”⁴⁰

Az 1934-es költségvetésben ugyancsak 800 pengős juttatásban részesülnek.⁴¹ Ugyanez év februárjában Gálffy Ignácot a főfelügyelőség részéről külön üdvözlük 50 éves írói jubileuma alkalmából.⁴²

37 OL K 729. 2. cs. 101/1933.

38 OL K 729. 2. cs. 104/1933.

39 OL K 729. 2. cs. 76/1933.

40 OL K 729. 2. cs. 123/1933.

41 OL K 729. 3. cs. 92/1934.

42 OL K 729. 2. cs. 31/1934.

A múzeum és a Földtani Intézet közötti vita az ásatások jogszerűsége és jóhiszsége miatt 1934 nyarán is tovább folytatódik.⁴³ Mindkét fél felettes hatóságait „veti be”, és így a polémia már a földművelődésügyi miniszter – Földtani Intézet részéről –, és Hómai Bálint, a Nemzeti Múzeum és Gyűjteményegyetem képviselője között zajlik. Nemcsak hatásköri kérdésekről van szó, ennél többről. Egyfelől kinek van joga ásatások indítására és mennyiben köteles az FM, vagy képviselőjében lévő tudományos intézmény a Nemzeti Múzeumtól és a Gyűjteményegyetemtől engedélyt kérni. A leletanyag vagy a másolatok kölcsönös megküldésében egyetértenek, de felettes hatóságként az FM a Nemzeti Múzeumot természetesen már nem fogadja el.

Mint láttuk, a Borsod-Miskolci Múzeum költségvetésében a város által felajánlott összegek igen csekélyek, ezért 1935 júniusában a Múzeumi Bizottság a polgármestertől és a várostól 1935-re egy 2 ezer pengőnyi juttatást kér, hogy a város érdekében tudja teljesíteni közművelődési feladatait. Ugyanakkor a főfelügyelőséghez benyújtott jelentésükben is panaszkodnak a városra, amely az épület renoválását csak részben végezte el, megértve ugyan a „város nehéz helyzetét”.⁴⁴ A főfelügyelőség az alázatos kérelmező hatóság szándékát nem hajlandó meghallani, és a szokásos 800 pengőnyi juttatást nem emeli fel.

Az 1935. évi munkáról készült – igen terjedelmes – jelentést a főfelügyelőség „elismeréssel veszi tudomásul”, mind a gyűjtemények fejlesztése, mind a megemelt városi hozzájárulás, a kért kétezer pengő megkapásáért, az új múzeumi állás létesítéséért. A kétezer pengőt a könyvtár fejlesztésére, korszerűsítésére kell fordítani. Természetesen ebben az esztendőben is igen élénk régészeti tevékenységet folytattak. Új ásatási területeik: Mezőcsát, Páthy domb, bronzkori telep; a Szendrő melletti Ördögát, a Csengő barlang, főként szkíta leletek; a Sajó melletti ún. Zsarnay tag, germán és római emlékek; Bogács, Pazsag pusztá, őskori település; Avasi református templom sekrestyéje, Tiszakesziben Százdi, középkori apátság romjai, Szuhog, Csorbakő vár romjai, és a 16. századbeli Bebek-féle pénzhamisító műhely maradványai stb.⁴⁵

Az 1929. XI. tc. értelmében az egyéb gyűjtemények közgyűjteménnyé nyilvánítására 1936-ban már a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa illetékes, a közgyűjteményi főfelügyelőnek kell javaslatot tennie az egyes gyűjtemények besorolásáról. A múzeumnak szigorúan azonos szempontok alapján történő értékelése a következő: „Miskolc: Borsod-Miskolci Múzeum. – Fenntartó: Miskolc thj. város és Borsod vm. – 1. megnyitott; 2. tudományos és közműv. tekintetben jelentős; 3. alkalmas, önálló épülete van; 4. jól rendezett, leltározott; 5. megfelelő személyzete van; 6. területe gyűjtésre, gyarapításra gazdag; 7. a törvényhatóság területén egyetlen ily nemű intézmény; 8. a fenntartóknak kellő anyagi erejük van s áldozatra készek. Közgyűjteménnyé nyilvánítása ajánlatos”.⁴⁶

1937-ben kijelölik az egyes intézmények hivatalos ásatási területeit. „a Borsodi Múzeum (Miskolc) számára: Miskolc thj. város, Borsod, Gömör és Kishont k. e. e. vármegyék területét; ásatási érdekeltsége körzetéül Heves, Abaúj-Torna és Zemplén vm. területét”.⁴⁷

A múzeum 1936. évről szóló jelentését a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége a következőkben értékeli. Az általános elismerés után a kívánnivalók: „...az épületnek nem mindenben megfelelő s ma már kétségtelenül szűk voltával érthetők.” A resta-

43 OL K 729. 2. cs. 8/1934.

44 OL K 729. 3. cs. 78/1935.

45 OL K 729. 4. cs. 108/1936.

46 OL K 729. 4. cs. 2/1936.

47 OL K 729. 5. cs. 45/1937.

rálásra a muhi ütközet hétszázéves évfordulója adna alkalmat, amelynek megünneplése mind a város, mind a múzeum feladatai közé tartozik. A könyvtárral kapcsolatban meglehetősen szigorúan ítélnének. „A könyvtár elhelyezésére és forgalmi lehetőségeire vonatkozó korábbi szóbeli és írásbeli véleményemet megismételve, a könyvtári viszonyokat tarthatatlannak s Miskolc városhoz és Borsod vármegyéhez méltatlannak tartom. Fölhívom a tek. Vezetőséget, hogy a könyvtári kérésnek sürgős megoldását szorgalmazza s tegyen lépéseket könyvtárosi állás szervezésére....”⁴⁸ A múzeum a kiutalt – végül is – 1000 pengős segélyből elsősorban a muhi ásatásokat szorgalmazta, és a magyar középkori leletanyag gyűjtését helyezte előtérbe.

A főfelügyelőség sürgetésére a múzeum számszaki okokra hivatkozva haladékokat kért az 1934/35. és az 1935/36. évi államsegélyek elszámolására.⁴⁹ A részletes jelentésre azonban a későbbi iratok között sem találhatunk.

1937 januárjában Leszih Andor azzal a különös kéréssel fordul a főfelügyelőséghez, hogy mind a Belügyminisztériumnál, mind a Pénzügyminisztériumnál járjanak közbe, hogy Miskolc város költségvetését, és benne a könyvtárnak ígért 2000 pengőt hagyják jóvá. 1936-ban ugyanis a fenti szervek felére csökkentették az előirányzott összeget, a – főfelügyelőség által is előirányzott – könyvtári munka előrehaladásának kárára.⁵⁰

A főfelügyelőség általános értékelése a miskolci múzeumról megtalálható évi jelentésében is. Eszerint: „Borsod-Miskolci Múzeum. Ügyvezető titkár Leszih Andor, ideigl. minőségben alkalmazott preparátor Megay Géza. – A belső munka javarészt a főröhhellyel való küzdelemben, ide-oda tologatásban merült ki; mindazonáltal meghatározásban részesült az őslénytani gyűjtemény, folyamatban volt a Fekésházy és Mauks-féle geológiai gyűjtemény leltározása, megtörtént a könyvtár anyagának, cédulakatalógusának revíziója. Az év folyamán ideiglenesen kisebb kiállítás öt volt. A külső munkálatok közül említésre méltó a már korábban megkezdődött muhi ásatás eredményes folytatása. Néprajzi gyűjtés Borsod vármegye több községében történt eredménnyel. – A gyarapodás darabszáma 3 478, amiből a könyvtárra 617 (mű) esik. A múzeum fenntartására Borsod vármegye 1000.-, Miskolc város 9070 pengőt fordított. A múzeumot és ideiglenes kiállításait 9374-en látogatták meg. A könyvtárban 4892 személy 4926 művet használt.”⁵¹

A múzeum 1938-ban a különféle évfordulók, régészeti világkongresszus miatt is szeretné újrarendezni gyűjteményeit, és a segélyt elsősorban erre kéri a főfelügyelőségtől.⁵² Mindenesetre a könyvtár fejlesztésére tett lépések közé kell sorolnunk, hogy annak munkatársa részt vett a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete által tartott könyvtári szaktanfolyamon is.⁵³

A háború előtti utolsó részletes jelentés 1938 februárjában kelt. Eszerint ásatásaik középpontjában ebben az esztendőben is a muhi csatater, és maga a település állt. Ezenfelül számos magán- és egyházi gyűjtemény feltérképezését is végezték, templomi kegytárgyakat vettek számba és fényképeztek le, vagy a szikszói Zichy- és az edelényi Koburg-kastélyok „régiségeit”.⁵⁴

48 OL K 729. 5. cs. 68/1937.

49 OL K 729. 5. cs. 101/1937.

50 OL K 729. 5. cs. 10/1937.

51 OL K 729. 5. cs. 1/1937.

52 OL K 729. 6. cs. 124/1938.

53 Asztalos Miklós: Beszámoló a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok egyesülete által rendezett első könyvtárosképző tanfolyamról. Évkönyv. I. 1935-1937. Bp. Egyetemi ny. 1937. 43–48.

54 OL K 729. 6. cs. 60/1938.

Ez a munka talán már annak a feladatnak a része is volt, amelyet a Nemzeti Múzeum Tanácsa adott ki: az egyes gyűjtemények jelöljék ki, melyek azok a darabjaik, amelyeknek mentését, különleges védelmét fontosnak tartják. Mint láttuk, már 1937-ben felmérték a „légtalmai feladatok”-tól érintett épületeket, illetve a veszélyeztetett területeket. A háború már ott van a levegőben, még akkor is, ha mindenki igyekszik úgy tenni a dolgát, mintha az évfordulók méltó megünneplése, a tudományos elmélyedés volna a legfontosabb.

ERLAUTERUNGEN ZUR GESCHICHTE DER ERSTEN JAHRZEHNTE DES OTTÓ HERMAN MUSEUMS

Das Borsod-Miskolcer Museum und sein Vorgänger, der Borsod-Miskolcer Bildungs- und Museumverein entstand 1899 in Gründung der Stadt Miskolc und des Komitates Borsod. In der ersten Zeit vermehrten sich seine Werte fast ausschließlich durch Schenkungen und aufgrund der eigenen Ausgrabungsergebnisse. Sein endgültiges Statut wurde vom Landesoberinspektorat für Museen und Bibliotheken erst 1906 angenommen und deshalb erhielt die Institution auch erst von diesem Zeitpunkt an eine regelmäßige staatliche Unterstützung. Von den wichtigsten Sammlungsgegenständen wurden folgende „Sammlungen” gebildet: archäologische, ethnographische, bild-künstlerische, naturgeschichtliche und kunstgewerbliche.

Die Fachbibliothek entstand gleichzeitig mit dem Verein.

Von den Sammlungen des Museums wurde – durch die Ausgrabungen in der Szeletahöhle und den umliegenden Ortschaften – hauptsächlich das archäologische Material berühmt, bei dessen Betreuung anfangs József Hampel, später aber hauptsächlich Ottó Herman eine große Rolle spielten.

Nach dem I. Weltkrieg begann es sich ähnlich wie die anderen öffentlichen Sammlungen Ungarns – sehr langsam erneut zu entwickeln. Ab 1926 erhielt es wieder staatliche Unterstützungen. Seine letzte große Epoche war die Zeit vor dem erneuten Krieg zwischen 1934–1938. Sein Forschungsgebiet aber war zu dieser Zeit bereits in erster Linie die Gemeinde Muhi und die Erschließung des Schlachtfeldes.

Krisztina Voit